

Te kinderachtig voor de kinderen? Leeftijdsnormen in jeugdliteratuur digitaal onderzocht

In Ik ben Polleke, hoor! (2001) van Guus Kuijer zegt hoofdpersoonage Polleke: 'Ik wil best leuke dingen met Spiek doen, maar ik wil niet op hem passen. Hallo? Horen jullie me? Ik ben pas twaalf hoor!' Door onder meer dit soort reflecties op leeftijd dragen jeugdboeken bij aan de constructie van leeftijdsnormen en daarmee aan de socialisatie van kinderen, stelt Vanessa Joosen, hoofddocent jeugdliteratuur en Engelstalige literatuur aan de universiteit Antwerpen. Zij onderzocht deze sociale constructie van leeftijd in jeugdliteratuur eerder met een traditionele narratieve analyse. Met behulp van digitale methodes kon ze dat onderzoek op grotere schaal voortzetten en daarvan doet ze verslag in dit artikel. De combinatie van digital humanities en jeugdliteratuuronderzoek blijkt eerdere resultaten te kunnen verdiepen en nieuwe vragen op te werpen.

Het onderzoek op grote schaal dat de digitale literatuurwetenschap mogelijk maakt, biedt belangrijke perspectieven voor de studie van de jeugdliteratuur, een onderzoeksveld met nog veel onontgonnen terrein. Op congressen en in tijdschriften binnen dit vakgebied is digital humanities voorlopig nagenoeg afwezig en omgekeerd doen weinig digital humanities-specialisten onderzoek naar jeugdliteratuur, met enkele uitzonderingen daargelaten (onder anderen Karsdorp 2016, Giddens 2017). Recente initiatieven proberen de twee vakgebieden beter op elkaar af te stemmen. Zo brengt een internationaal netwerk geleid door Eugene Giddens de behoeftes voor digitale bibliotheken met jeugdboeken in kaart en schrijven Mike Kestemont, Dirk Van Hulle en ikzelf een handboek waarin *Harry Potter* en afgeleide fanfictie geanalyseerd worden met digitale methodes. In dit artikel presenteer ik de eerste resultaten van het European Research Council-project 'Constructing Age for Young Readers', dat in februari 2019 van start ging en als doel heeft om meer inzicht te verwerven in de manier waarop leeftijd geconstrueerd wordt in kinderboeken. Daarbij worden zowel methodes uit de digitale tekstanalyse als uit de klassieke narratologie ingezet. In dit artikel richt ik me op de expliciete veralgemeningen die jeugdboeken over leeftijd bevatten en de manier waarop de taal van de personages gekleurd wordt door hun leeftijd.

Leeftijd bepaalt de vorm en inhoud van jeugdboeken op verschillende niveaus. Jeugdboeken worden meestal door volwassenen geschreven voor een dubbel publiek van zowel jonge als volwassen lezers. Als leeftijd geen rol speelde in de boeken die mensen kunnen, willen of mogen lezen, dan was jeugdliteratuur overbodig – kinderen konden dan gewoon de boeken van hun ouders meelesen. De praktijk bewijst het omgekeerde: jeugdliteratuur is een bloeiend literair veld dat bovendien verder gesegmenteerd is in verschillende leeftijdscategorieën, van boeken voor baby's tot adolescentenliteratuur. Ook binnen de boeken zelf is leeftijd sterk bepalend voor de jeugdliteratuur. Auteurs en uitgevers houden rekening met het beoogde publiek qua taal en toegankelijkheid. Verhoudingen tussen generaties staan dikwijls centraal in de verhalen en talloze boeken gaan over het opgroeien zelf. Daarbij geven jeugdboeken aan de lezers ideeën mee over leeftijd en over wat het betekent om kind, adolescent, volwassene of oudere te zijn. Wetenschappers uit de leeftijdsstudies benadrukken dat leeftijd niet alleen een biologisch gegeven is, maar in belangrijke mate ook een sociale constructie. (Gullette 2004) Opvattingen rond leeftijd zijn deel van de ideologie van jeugdboeken, die bijdragen aan de socialisatie van kinderen. Ze komen volgens Peter Hollindale (1988) net als andere vormen van

ideologie op drie manieren tot uiting: expliciet, impliciet en in de taal (wat ook als een vorm van impliciete ideologie gezien kan worden). Leeftijdscategorieën stroomlijnen mede onze sociale interacties en ze beïnvloeden ook het beeld dat we hebben van onszelf in verleden, heden en toekomst. Ze hebben zeker hun nut (bijvoorbeeld om kinderen te beschermen), maar kunnen mensen ook beperken in het gedrag dat wenselijk of ‘normaal’ geacht wordt voor hun leeftijd. Digitale instrumenten kunnen helpen om leeftijdscategorieën op grotere schaal in kaart te brengen en te bevragen. In de resultaten die ik hieronder presenteer zoek ik een antwoord op twee deelvragen: 1) Welke tendensen zijn er op te tekenen in de expliciete ideeën over leeftijd die in jeugdboeken geformuleerd worden? 2) Hoe krijgen leeftijdscategorieën in jeugdboeken vorm in de taal? Hierbij richt ik me op de manier waarop de personages in de boeken praten: hoe onderscheidt de directe rede van jonge personages zich van die van volwassenen en oude personages? Deze vragen worden onderzocht in een corpus van 32 Nederlandstalige jeugdboeken die gepubliceerd zijn tussen 1975 en 2018. Van twee toonaangevende auteurs, Joke van Leeuwen en Guus Kuijer, is al een groot deel van het oeuvre gedigitaliseerd. Dat wordt in dit artikel ter vergelijking aangevuld met een kleinere selectie aan titels van drie andere auteurs: Bart Moeyaert, Aline Sax en Edward van de Vendel.

Annotatie

Ter voorbereiding van de analyse zijn de 32 jeugdboeken verrijkt met metadata en annotaties volgens de conventies van het Text Encoding Initiative (TEI). De digitale bestanden voor deze kinderboeken kregen we aangeleverd door de betrokken auteurs of uitgeverij Querido. Sommige oudere boeken hebben we zelf gescand en met de OCR-software ABBYY omgezet naar tekst. Enkele titels verkregen we – na toestemming van Querido en de auteurs – via de Digitale Bibliotheek Nederland (DBNL). Voor de annotaties hebben we gebruik gemaakt van de xml-editors Oxygen en Sublime text. Voor zowel de metadata als de annotatie van de tekst bouwden we een aangepast schema, waarbij we relevante TEI-regels hebben geselecteerd en aangevuld volgens de specifieke behoeftes van het project. In eerste instantie hebben we aan elk boek metadata over de publicatie toegevoegd, waaronder ook kenmerken die voor jeugdliteratuur specifiek relevant zijn. Zo is aan elke titel een leeftijdscategorie toegewezen, die gebaseerd is op de minimumleeftijd aangegeven in het Centraal Bestand Kinderboeken.¹ De annotaties voor deze studie zijn uitgevoerd door drie vaste medewerkers van het project, Vanessa Joosen, Lindsey Geybels en Lore De Greve, en door studenten. We werkten met een gedetailleerde handleiding om de annotaties eenvormig te maken.²

In de tekst zelf hebben we diverse tags aangebracht die ons toelaten om informatie over leeftijd toe te voegen, zodat we er later gericht elementen uit kunnen filteren. Voor de expliciete leeftijdscategorieën in de jeugdboeken hebben we zogenaamde metareflecties over leeftijd geannoteerd: passages waarin een veralgemenende uitspraak over een bepaalde leeftijd of levensfase wordt gedaan. Hieronder hebben we een seg-tag geplaatst, waarbij we expliciteren over welke leeftijdscategorie het gaat. Zo geven de volgende voorbeelden uit *Krassen in het tafelblad* (Kuijer 1978) expliciete informatie over respectievelijk ouderdom, volwassenheid en kindertijd.³

<seg about="oldadult">Ouwe mensen gaan dood, zo ís ‘t nu eenmaal.</seg>

¹ Deze databank bevat uitgebreide en nauwkeurige bibliografische gegevens van de meeste Nederlandstalige kinderboeken.

² Bij een kwaliteitscontrole van de ‘inter-annotator agreement’ met CoreFiling XML Differences bleek de foutmarge laag te zijn (minder dan 5%). Het annoteren van de metareflecties werd soms vergeten en laat wat meer ruimte voor interpretatie.

³ Alle primaire literatuur werd in digitale vorm geraadpleegd. Er worden om die reden geen paginanummers vermeld.

<seg about="adult">want grote mensen, nou ja, je weet wel, die schrikken nogal gauw.</seg>
<seg about="child">Ze zijn wel es lastig hè, op die leeftijd.</seg>

Daarnaast hebben we een onderscheid aangebracht tussen directe en indirecte rede. Voor passages van een verteller in de derde persoon gebruiken we de tag <said direct="false">. Voor passages verteld in de eerste persoon en voor de directe rede van personages passen we de 'false' aan naar 'true' en geven we mee welk personage de uitspraak doet met een unieke ID. Een stukje dialoog dat ingeleid wordt door de verteller ziet er als volgt uit:

<said direct="false">Opa logeert bij Madelief. Dat is fijn, want Madelief heeft vakantie en haar moeder niet. Met opa erbij is het een stuk gezelliger. Je kunt bijvoorbeeld heel goed spelletjes met hem doen. Als hij verliest wordt hij maar een klein beetje kwaad.</said>
<said direct="true" who="madelief">"Opa?"</said><said direct="false"> vraagt Madelief.</said>
<said direct="true" who="madelief">"Vond jij oma lief?"</said>

Voor elk boek hebben we een tabblad aangemaakt met voor elk personage een reeks identiteitskenmerken, zoals gender, etniciteit en leeftijd. Wanneer een verhaal sprongen in de tijd bevat, dan worden er voor dat personage verschillende IDs aangemaakt. Zo bevat *Krassen in het tafelblad* flashbacks over de grootouders van Madelief toen ze pas getrouwd waren. De verschillende IDs laten ons toe om ook hier de leeftijd nauwkeurig te traceren.

Voor het bepalen van die leeftijd werken we met een vast model, waarbij we de leeftijd zo nauwkeurig mogelijk aangeven: het liefst met exacte getallen en anders in leeftijdsfasen die we zo verfijnd mogelijk weergeven. Voor de indeling en benaming baseren we ons op Green (2010) en Armstrong (2019):

- unborn
- infant: 0—2
- child: 3—11
 - o early child: 3—5
 - o middle child: 6—8
 - o late child: 9—11
- adolescent: 12—19
- adult: 20+
 - o early adult: 20—39
 - o middle adult: 40—59
 - o old adult: 60—79
 - o deep old adult: 80+

Voor de toekenning van leeftijd baseren we ons op informatie die de tekst verschaft. Soms wordt de leeftijd expliciet vermeld. Vaker moeten we afgaan op context: kinderen die op de basisschool zitten worden bijvoorbeeld als 'child' aangeduid, aan ouders geven we het label 'adult' mee en aan grootouders 'oldadult'. Deze aanduidingen doen enigszins afbreuk aan de diversiteit in de realiteit: er zijn mensen die kinderen krijgen voor hun twintigste en niet alle grootouders zijn al zestig. Als de tekst dit niet thematiseert, volgen we de bovenstaande aannames, ook al bestendigt ons model hiermee tot op zekere hoogte de leeftijdsnormen die we juist willen bevragen.

Expliciete leeftijdsnormen

Uit de geannoteerde boeken werden de seg-tags met een zelfgeschreven Python script geëxporteerd naar een tabblad, samen met de titel van het boek, de waarde van het about-attribuut (over welke leeftijd wordt er iets gezegd?) en de waarde van het who-attribuut van de said-tag waarin de metareflectie voorkomt (wie doet de uitspraak?). Meteen valt het grote aantal metareflecties in het corpus op: 206 voor 32 titels. Uit het overzicht blijkt dat de geannoteerde jeugdboeken vaak expliciet reflecteren op leeftijd en leeftijdsnormen en dat deze leeftijdsnormen op alle fasen van het leven betrekking hebben: van pasgeboren tot heel oud. Zowel Kuijer als Van Leeuwen thematiseren vaak de relatie tussen kinderen en volwassenen in hun werk. Het overzicht toont echter een duidelijk verschil in de mate waarin de auteurs metareflecties opnemen. Expliciete reflecties op leeftijd komen opvallend vaak voor in het werk van Kuijer. Hoewel ook verschillende boeken van Van Leeuwen intergenerationele relaties als thema hebben, is leeftijd daar minder het voorwerp van gesprek – met uitzondering van *Maar ik ben Frederik, zei Frederik*, dat over de transformatie van een volwassen man naar een jongen gaat.

Uit het overzicht blijkt verder dat er relatief weinig metareflecties op specifieke leeftijden zijn, met als uitzondering twaalf en achttien jaar. Dit is allicht niet toevallig omdat die leeftijden in de westerse maatschappij een grote symbolische lading hebben. Twaalf markeert in veel modellen van de levensloop de overgang van kindertijd naar adolescentie. Vooral in de *Polleke*-reeks van Kuijer is die leeftijd aanleiding voor talloze expliciete reflecties. Zo zegt Polleke: ‘ik ben nu twaalf jaar. Caro zegt dat je dan geen meisje meer bent, maar een jonge vrouw.’ (Kuijer 2000a) De volwassen ik-verteller uit *De grote verboden zolder* (Van de Vendel 2017) drukt een gelijkaardige gedachte uit over de jurk van een twaalfjarig meisje: ‘Voor een meisje van misschien wel twaalf jaar was hij best kinderachtig. En ook veel te kort.’ Het meisje is niet langer een kind en het feit dat de jurk te kort is duidt niet alleen op het feit dat ze gegroeid is en geen nieuwe jurk kan kopen, maar dat de lengte ongepast is voor een jonge vrouw. Toch benadrukken verschillende boeken dat volwassenen niet teveel mogen vragen van twaalfjarigen - het zijn immers nog steeds kinderen: ‘Linea moest overal voor zorgen, en dat is niet de taak van een meisje van twaalf,’ zegt de vader van Eddie in *De grote verboden zolder*. Polleke wijst zelf de verantwoordelijkheid over haar vader af: ‘ik wil best leuke dingen met Spiek doen, maar ik wil niet op hem passen. Hallo? Horen jullie me? Ik ben pas twaalf hoor!’ (Kuijer 2001) Er zitten ook verrassingen tussen de metareflecties die uit de boeken gefilterd werden. ‘Wisten jullie dat ik recht heb op euthanasie, omdat ik twaalf ben?’ vraagt Polleke. (Kuijer 2000a) Deze norm is een stuk minder bekend en de uitspraak is mogelijk bedoeld om reflectie of discussie over leeftijdsnormen uit te lokken.

In een volgende fase van het onderzoek pasten we filters toe op het bestand met alle metareflecties, die we opdeelden in uitspraken over babytijd, kindertijd, adolescentie, volwassenheid en ouderdom. Qua aantallen zijn de reflecties als volgt verdeeld:

Babytijd	8
Kindertijd	76
Adolescentie	22
Volwassenheid	70
Ouderdom	37

Opvallend genoeg wordt er ongeveer evenveel gereflecteerd op volwassenheid in brede zin (volwassenheid en ouderdom samen: 107 reflecties) als op de kindertijd in brede zin (babytijd, kindertijd, adolescentie samen: 106 reflecties). In *Adulthood in Children's Literature* (2018) bestudeerde ik volwassenheid in kinderboeken aan de hand van een traditionele narratieve analyse. Ik beargumenteer dat jeugdboeken niet alleen bijdragen aan het vormen van

denkbeelden over de kindertijd maar dat ze ook visies op volwassenheid uitdragen. Het aantal getelde metareflecties oversteeg de verwachtingen die ik had op basis van mijn narratieve analyse. Omdat ik binnen de ruimte van dit artikel niet op alle leeftijdsfasen gedetailleerd in kan gaan, beperk ik me hier tot een analyse van de reflecties op volwassenheid in enge zin (de leeftijdsfase van twintig tot zestig jaar). Het overzicht van metareflecties brengt een paar tendensen aan de oppervlakte die de conclusies uit *Adulthood in Children's Literature* helpen verfijnen. Zo gaat slechts één van de zeventig uitspraken over volwassenheid over een specifieke leeftijd. Bianca uit *Tegenwoordig heet iedereen Sorry* (Moeyaert 2018) merkt op dat 24 nog jong is. In alle andere gevallen wordt er over de volwassenheid in algemene termen gesproken, terwijl voor de kindertijd veel vaker een specifieke leeftijd genoemd wordt. Numerieke leeftijd krijgt in de geannoteerde jeugdboeken een groter gewicht voor kinderen en jongeren, terwijl over volwassenheid vaker als leeftijdsfase in brede zin gedacht wordt. Dat is gezien de jonge leeftijd van het beoogde doelpubliek logisch, maar het verschil is extremer dan ik dacht.

De personages die de metareflecties uiten vallen in alle leeftijdscategorieën (behalve de babytijd). Met name jonge personages formuleren erg strikte en overwegend negatieve leeftijdsnormen over volwassenheid. Volwassenen zouden te oud zijn voor seks (volgens personage Jos in Kuijer 1976a), zouden 'altijd maar geld [willen] verdienen' (volgens Madelief in Kuijer 1976b), zouden veel praten over 'getallen met veel nullen' (volgens Frederik in Van Leeuwen 2013), zouden vaak schrikken (volgens Madelief in Kuijer 1978), zouden meestal 'zomaar wat' zeggen (volgens Polleke in Kuijer 2000b), zouden graag dingen verbieden (volgens Diddie in Van Leeuwen 1992), zouden graag kinderen beledigen (volgens Polleke in Kuijer 2001) en zouden vaak ongelukkig zijn (volgens de verteller in Kuijer 1979). Met name tieners zijn bijzonder kritisch over volwassenheid. Bij deze analyse moet opgemerkt worden dat de metareflecties hier uit hun context gerukt zijn. Close reading van de boeken laat zien dat sommige passages uit conflicten komen en dat sommige metareflecties als ironisch of als humoristische overdrijvingen opgevat kunnen worden. Desalniettemin zetten ook deze passages bepaalde leeftijdsnormen in de verf. Met uitzondering van Madelief – het assertieve hoofdpersonage in verschillende boeken van Kuijer – zijn de jongere kindpersonages milder in hun opvattingen over volwassenheid. Kix uit *De raadsels van Sam* (Van de Vendel 2012) vindt van zichzelf dat hij grotemensentaal gebruikt als hij denkt 'ik heb je gemist'. Mogelijk speelt hier ook de tijdsgeest mee: in de jaren zeventig waren assertieve kinderen het rolmodel, terwijl in recentere kinderboeken veel waardering is voor fijngevoelige kindpersonages. Zij drukken zich mogelijk minder vaak in veralgemeningen uit. Dit is een hypothese die we meenemen voor de rest van het project.

Volwassen personages uit het corpus proberen vaak in alle openheid genuanceerde beelden te delen met jonge personages (en met de lezers van de boeken). Zo stelt de vader uit *De grote verboden zolder*: 'Soms doen volwassen mensen dingen die ze niet hadden moeten doen. Maar dat maakt ze nog geen slechte mensen.' De moeder van Madelief legt uit waarom ze haar oude moeder nooit wilde bezoeken: 'Lang niet alle kinderen kunnen 't goed met hun ouders vinden. Vooral niet als ze groter worden. Dan krijgen ze wel es ruzie die niet meer overgaat.' (Kuijer 1978) Haar opa geeft toe dat volwassenen vroeger verkeerde opvattingen hadden over opvoeding: 'De mensen zijn veranderd. Vroeger dachten ze dat je heel streng voor kinderen moest zijn. Ook al sliep je d'r zelf slecht van. Zo was dat nou eenmaal.' Vooral in de boeken van Kuijer zijn dit soort langere en genuanceerde metareflecties terug te vinden. Ze kunnen opgevat worden als een poging om tot een intergenerationele dialoog te komen: ze tonen aan dat volwassenen ook fouten maken en kunnen kinderen aanzetten om zich ook milder op te stellen tegenover de volwassenen in hun omgeving.

Impliciete leeftijdsnormen

Voor het tweede luik van de analyse richten we ons op de directe rede in een deel van het corpus: de geannoteerde kinderboeken van Kuijer die verteld zijn in de derde persoon. Het gaat om tien titels in totaal.⁴ We vonden in deze boeken een groot aantal veralgemeningen over kindertijd en volwassenheid. Heeft die uitgesproken visie ook een weerslag op de taal van de personages? We gaan na of het taalgebruik van jonge personages verschilt van dat van volwassen figuren en of er zo ook een impliciet verschil gecreëerd wordt tussen de twee leeftijdscategorieën. We beperken ons voorlopig tot de woordenschat: gebruiken kindpersonages andere woorden dan volwassenen? Kunnen we daar iets uit afleiden over de onderwerpen waar ze over spreken en de karakterisering van hun leeftijdsfase? Met een script dat hiervoor in Python geschreven werd, wordt de tekst met <said direct="true">-tags uit de digitale teksten geëxporteerd. De ID in het who-attribuut wordt gelinkt aan de lijst met personages en hun identiteitskenmerken (omgezet naar .csv). De corresponderende leeftijdscategorie van elk personage wordt eerst vereenvoudigd met behulp van een taxonomie die alle numerieke leeftijden en fijnere leeftijdscategorieën herleidt naar drie bredere categorieën (child, adult, old adult). Dan wordt de tekst binnen elke said-tag via de ID in het who-attribuut gelinkt met een van de drie leeftijdscategorieën. De tekst wordt vervolgens geëxporteerd naar het corresponderende .txt-bestand voor die leeftijdscategorie. Voor de analyse van deze bestanden maakten we gebruik van diverse functies in het gebruiksvriendelijke concordantieprogramma AntConc, ontwikkeld door Laurence Anthony en gratis te downloaden voor wie gelijkaardig onderzoek wil reproduceren.

Eerst onderzochten we welke woorden typisch zijn voor de drie leeftijdscategorieën. Hiervoor gebruikten we de functie 'keyword list' in AntConc en vergeleken we elk bestand (als 'corpus file') met de twee andere bestanden (als 'reference corpus'). AntConc produceert dan een lijst met woorden met een hoge 'keyness' waarde. Dit zijn sleutelwoorden die als typerend voor de directe rede van die leeftijdsgroep beschouwd kunnen worden in vergelijking met het contrasterende corpus (de andere leeftijden). Als we de eigennamen van personages verwijderden, dan levert dat de volgende lijsten op (met dalende keyness waarde):

Kinderen: we; ik; dan; mamma; waarom; nee; ja; tuurlijk; (armband); hihhi; o; hé; ie; hahaha; (sprong); u; wat; moet; (Rembrandt); leuk; spelen; waar

Volwassenen (in enge zin): jullie; (pom); dromen; (ladder); (trans); wij; wie; leven; (prijzen); (werkelijkheid); óók; ver

Oude mensen: (meidje); was; (liefje); mens; oma; (as); stof; ragebol; ach

Volwassenen (in brede zin): kinderen; (meidje); jongen; (pom); jullie; zij; waarheid; begin; van

De woorden tussen haakjes komen voor in slechts een verhaal, dat het beeld wat vertekent. Dat geldt ook voor een woord als 'dromen', dat hoog scoort doordat het vaak vermeld wordt in *De zwarte stenen* (en een enkele keer in een ander boek). Verder kunnen we uit deze lijst afleiden dat de geannoteerde boeken van Kuijer sommige courante opvattingen over de kindertijd bevestigen in het taalgebruik. De vraagwoorden 'waarom' en 'wat' scoren hoog bij de jonge personages. Kijken we naar welke woorden het vaakst met 'waarom' geclusterd worden, dan eindigen 'waarom niet' (tien keer) en 'waarom dan' (acht keer) het hoogst. Dit roept het beeld op van het nieuwsgierige, geëmancipeerde kind dat zekerheden in vraag durft te stellen. Dit kindbeeld is sinds de jaren zeventig sterk naar voren geschoven in de Nederlandse jeugdliteratuur en dat blijkt ook uit de woordkeuze voor de directe rede van de jonge personages

⁴ *Eend voor eend* is verteld door een alter ego van de auteur (een volwassene), terwijl de vijf Polleke boeken (*Voor altijd samen, amen, Het is fijn om er te zijn, Het geluk komt als de donder, Met de wind mee naar zee* en *Ik ben Polleke, hoor!*) verteld zijn door een kind. Deze boeken gaven een sterk vertekend beeld van de resultaten als ze in het corpus voor dit luik van het onderzoek opgenomen werden, door hun sterke focus op een beperkt aantal thema's (bijvoorbeeld eenden in het geval van *Eend voor eend*).

bij Kuijer, ook in zijn meer recente boeken. Verder vallen woorden op die te maken hebben met spel en plezier: ‘leuk’, ‘spelen’, ‘hihihi’ en ‘hahaha’. De vele uitroepen in het lijstje van de kinderen geven een intensiteit weer die contrasteert met het berustende ‘ach’ bij de oude personages. Verrassend is het woord ‘waarheid’ bij de volwassenen. Daar mag je echter niet uit afleiden dat kinderen niet met de waarheid bezig zijn, maar wel dat ze er minder gewichtige taal voor hanteren. Het woord ‘waar’ dat hoog in hun lijst staat is zowel het vraagwoord als het afgeleide bijvoeglijk naamwoord van waarheid. Een laatst opvallend gegeven komt naar boven bij het zoeken op specifieke woorden die met leeftijdsnormen te maken hebben. Zo levert ‘kinderachtig’ een verrassend resultaat op: de term komt acht keer voor in de directe rede en uitsluitend bij kinderen. Terwijl Kuijer in *Het geminachte kind* hekelt dat volwassenen neerkijken op kinderen, spreken de jonge personages het pejoratiefst over de kindertijd (als ‘kinderachtig’). Deze bevinding sluit aan bij de analyse van de metareflecties, waaruit blijkt dat kinderen de strengste bewakers van leeftijdsnormen zijn – althans wat hun taalgebruik betreft. Keren we terug van de digitale abstracties naar de boeken zelf, dan zien we dat ze vaak ironisch geïnterpreteerd kunnen worden.

Conclusie

Het digitale onderzoek bevestigt dat de kinderboeken uit het corpus vaak expliciet op leeftijd reflecteren en dat ze daarbij niet alleen aandacht hebben voor de kindertijd, maar ook voor andere fases in het leven. Kinderen bewaken de leeftijdsnormen het meest en het strengst, al moeten bij die bevinding wel kanttekeningen gemaakt worden. De kinderen komen sowieso vaker aan het woord en bovendien zijn hun uitspraken vaak gekleurd door conflicten, humor en ironie. Volgens Hollindale is impliciete ideologie, zoals die ook uitdrukking vindt in de taal, effectiever in het aanleren van opvattingen. Zoals gesteld is het onderzoeksproject nog in de beginfase. De pilootstudie levert alvast enkele onderzoeksvragen op voor verder onderzoek: klopt het ook voor een groter corpus dat twaalf en achttien jaar de meeste reflecties uitlokken? Hoe vindt de evolutie van kindbeelden haar weerslag in de leeftijdsnormen die expliciet en impliciet uitgedrukt worden? Welke impact heeft het doelpubliek van de boeken? Of de leeftijd van de auteur? Is er een invloed van gender en etniciteit op de uitgedrukte leeftijdsnormen? En hoe worden deze normen door echte lezers geïnterpreteerd? Dit zijn de vragen die de rest van het onderzoek mede zullen bepalen.

Het is voorlopig nog wachten op een echte doorbraak van de digital humanities in de studie van de jeugdliteratuur, maar dit kleinschalige onderzoek toont aan dat computationele analyses bestaand onderzoek in dit veld kunnen helpen verifiëren, nieuwe inzichten opleveren en nieuwe onderzoeksvragen aanreiken. Het geannoteerde materiaal uit ons project kan niet alleen ingezet worden voor de analyse van leeftijd, maar ook van gender en diversiteit. Met een groter corpus kunnen de intersecties binnen deze categorieën verder uitgediept worden. Onderzoekers die gelijkaardig onderzoek willen uitvoeren op ouder en vrij beschikbaar materiaal, kunnen terecht op de website ‘Onze Kinderboeken’ (DBNL).⁵ AntConc is gratis te downloaden en zeer gebruiksvriendelijk. De handleiding, het schema en de scripts van ‘Constructing Age for Young Readers’ worden beschikbaar gesteld via de website van het project. De resultaten van dit onderzoek kwamen tot stand dankzij samenwerking volgens duidelijke richtlijnen om eenvormigheid te garanderen. Het zou mooi zijn als die samenwerking zou uitbreiden zodat het mogelijk wordt om ook evoluties in de tijd en verschillen tussen meerdere genres, auteurs en leeftijdscategorieën in kaart te brengen.

Dankwoord

⁵ Website: <https://www.dbnl.org/onzekinderboeken>.

This project has received funding from the European Research Council (ERC) under the European Union's Horizon 2020 research and innovation programme (grant agreement No 804920).

De auteur wil verder Mike Kestemont, Jef Peeraer, Lindsey Geybels, Lore De Greve en de studenten bedanken voor hun hulp bij het schrijven van de scripts en het annoteren van de boeken. Dank ook aan Guus Kuijer, Joke van Leeuwen, Edward van de Vendel, Bart Moeyaert, Aline Sax, uitgeverij Querido en DBNL voor het beschikbaar stellen van het materiaal.

Literatuur

- Armstrong, T.**, 'The Twelve Stages of the Human Life Cycle'. *American Institute for Learning and Human Development*, <<http://www.institute4learning.com/resources/articles/the-12-stages-of-life/>>, laatst geraadpleegd 25-04-2019.
- Giddens, E.**, 'Distant Reading and Children's Literature'. In: C. Beauvais & M. Nikolajeva (eds.), *The Edinburgh Companion to Children's Literature*, Edinburgh 2017: 305-307.
- Green, L.**, *Understanding the Life Course. Sociological and Psychological Perspectives*, Cambridge 2010.
- Gullette, M.M.**, *Aged by Culture*, Chicago 2004.
- Hollindale, P.**, *Ideology and the Children's Book*, Stroud 1988.
- Joosen, V.**, *Adulthood in Children's Literature*, London 2018.
- Karsdorp, F.B.**, *Retelling Stories. A Computational-Evolutionary Perspective*, Radboud Universiteit 2016.
- Kuijer, G.**, *Met de poppen gooien*, Amsterdam 1975.
- Kuijer, G.**, *Drie verschrikkelijke dagen*, Amsterdam 1976a.
- Kuijer, G.**, *Grote mensen, daar kan je beter soep van koken*, Amsterdam 1976b.
- Kuijer, G.**, *Op je kop in de prullenbak*, Amsterdam 1977.
- Kuijer, G.**, *Krassen in het tafelblad*, Amsterdam 1978.
- Kuijer, G.**, *Een hoofd vol macaroni*, Amsterdam 1979.
- Kuijer, G.**, *Het geminachte kind*, Driehuizen 1980.
- Kuijer, G.**, *Eend voor eend*, Amsterdam 1983.
- Kuijer, G.**, *De zwarte stenen*, Amsterdam 1984.
- Kuijer, G.**, *Tin Toeval en de kunst van Madelief*, Amsterdam 1989.
- Kuijer, G.**, *Voor altijd samen, amen*, Amsterdam 1999.
- Kuijer, G.**, *Het geluk komt als de donder*, Amsterdam 2000a.
- Kuijer, G.**, *Het is fijn om er te zijn*, Amsterdam 2000b.
- Kuijer, G.**, *Met de wind mee naar zee*, Amsterdam 2001.
- Kuijer, G.**, *Ik ben Polleke, hoor!*, Amsterdam 2001.
- Kuijer, G.**, *Het boek van alle dingen*, Amsterdam 2004.
- Leeuwen, J. van**, *De metro van Magnus*, Amsterdam 1981.
- Leeuwen, J. van**, *Deesje*, Amsterdam 1985.
- Leeuwen, J. van**, *Het verhaal van Bobbel die in een bakfiets woonde en rijk wilde worden*, Amsterdam 1987.
- Leeuwen, J. van**, *Dit boek heet anders*, Amsterdam 1992.
- Leeuwen, J. van**, *Iep!*, Amsterdam 1996.
- Leeuwen, J. van**, *Bezoekjaren*, Amsterdam 1998.
- Leeuwen, J. van**, *Slopie*, Amsterdam 2004.
- Leeuwen, J. van**, *Maar ik ben Frederik, zei Frederik*, Amsterdam 2013.
- Moeyaert, B.**, *Duet met valse noten*, Averbode 1983.
- Moeyaert, B.**, *Tegenwoordig heet iedereen Sorry*, Amsterdam 2018.
- Remmerts de Vries, D.**, *Tijgereiland*, Amsterdam 2013.
- Sax, A.**, *Mist over het strand*, Hasselt 2001.
- Vendel, E. van de**, *De dagen van de bluegrassliefde*, Amsterdam 1999.
- Vendel, E. van de**, *Toen kwam Sam*, Amsterdam 2011.
- Vendel, E. van de**, *De raadsels van Sam*, Amsterdam 2012.
- Vendel, E. van de**, *Oliver*, Amsterdam 2015.

Vendel, E. van de, *De grote verboden zolder*, Amsterdam 2017.